

spousta keramiky a jiného archeologického materiálu, který poskytuje cennou pomůcku datování. Změny prováděné na areálu agory lze sledovat podle nálezu v jejich hrobkách i v hrobkách v souvislosti od doby mykénské přes období protogeometrické a geometrické do 6. století př. n. l., kdy došlo k nové úpravě prostranství. O tom jedná poslední oddíl, v němž lze čísti o daném úseku dějin Athén, jak se jeví v těchto pohřebištích.

Bylo-li donedávna nutno si jen vyvolávat představu athénské agory podle povšechného podání Pausaniova v jeho *Periegesi*, je po provedených a ještě prováděných amerických vykopávkách možno přímo nazírat na plochu náměstí se zřícenými zbytky a stopami staveb a památníků, jak je věky dochovaly přes přestavby a změny tu provedené, po jejichž odstranění jsme nyní na antické úrovni. Pro bohatý archeologický materiál všech druhů bylo zřízeno a loni otevřeno museum na samé agorě rekonstrukcí stoe Attalovy, v jejímž přízemí a v 1. patře je uloženo přes 60.000 archeologických předmětů. Obrazový doprovod zachycuje v náčrtech půdorysná zjištění staveb a jiných památek, tabulky podávají ideovou rekonstrukci některých hlavních budov.

Gabriel Hejzlar

Nové práce o etruském umění. Ve velké seriové edici *Les grands siècles de la peinture*, kterou vydává A. Skira v Ženevě, vyšlo v r. 1952 dílo *Maxima Pallotina La peinture étrusque*, jež je překladem z italštiny. Jsou to malby etruských hrobek v Tarquiniih, Cerveteri, Chiusi, Vulci a Orvietu, jež jsou zde po prvé vydány souborně v barvách na 64 tabulích. Na 140 stranách textu vyličil autor vývoj monumentální etruské malby, poukázav na podmínky vývoje, politické a hospodářské pozadí, na vztah k vlivům řeckým a na umělecké proudění, jež procházelo Etrurií. Upozorňuje na rozdíly v technice malby dané místem, dobou a povrchem plochy určené k výzdobě. Malby vyznačuje jistota kresby a svěžest barev, takže by bylo lze některé z nich připsati významným mistrům, ne pouhým řemeslníkům, původu asi řeckého i etruského, při čemž není správné podle Pallotina připisovati dobré práce mistrům řeckým a méně zdařilé etruským.

Ve čtyřech vývojových etapách — v 6. století s vlivy orientálními, v 5. století s rysy přísného stylu, ve 4. století s řeckými vlivy z doby klasické a hellenistické — ukazuje autor rozbořem maleb charakteristické prvky malířské práce toho kterého období, čímž dostává hrobky do svého chronologického pořadí. V posledním období jsou zjišťovány podobnosti se současnou malbou římskou, jak je známa z I. a II. stylu pompejského v dekoračních motivech, stylových rysech a technice. Jednotlivé vývojové stupně jsou počínajíc koncem 7. století př. n. l. a končíc 1. století př. n. l. doloženy hrobními freskami datovatelnými pomocí milodarů v hrobkách anebo rozbořem tematiky a stylovou analysou, jež ukazuje styčné body s tvořením řeckým. Většina hrobek s nástěnnými malbami pochází ze zlaté doby etruské moci v 6. a 5. století. Pod vlivem řeckým se lineární plošné provedení maleb doby archaické dostává v době klasické k modelaci tvarů barvou. V 2. pol. 5. století nastává opoždění za řeckým vývojem a ustrnutí na starších výrazových formách. Časem zaléhá do výzdoby s radostnými výjevy chmurný tón etruského záhrobi.

Malby jsou podrobně popsány a interpretovány. Autor sleduje tematiku, systém výzdoby a rozestavu obrazů, hodnotí jejich technické provedení, kolorit a dominující jeho barvy, zjišťuje inspiraci, vzory a vlivy, druhy i originalitu pojetí, samostatnost umělceva podání a vztah ke skutečnosti. Snaží se určit umělcův styl. Je tu vzájemné srovnávání jinými malbami, aby se našlo náležitě jejich místo ve vývojové řadě. Ale v datování hrobek, ani v relativním, ani v absolutním, není jednoty mezi badateli. Z novějších datování maleb pozornosti zasluhuje časové zařazení výzdoby hrobky Françoisovy ve Vulci do 1. pol. 1. století př. n. l. — dříve se kladla na konce 4. století nebo na počátek 3. století. Zvláštní místo mají malované terakotové desky (v Louvru a Britském museu), jež podle P. zdobily možná původně nějakou stavbu, než jich bylo užito v hrobce.

Po úplné ztrátě nástěnné malby řecké mají pro nás etruské malby jedinečnou hodnotu uměleckou, kulturní i vědeckou. Vznikly současně s řeckými a římské malířství převzalo z nich leccos jako domácí dědictví italské. Reprodukovány v původních barevných tónech představují překvapující výtvoři antické malby.

Publikace jejich v skvělém reprodukčním provedení, odpovídajícím jejich významu, pokračuje v Monumenti della Pittura antica scoperti in Italia. Sezione prima; do r. 1955 vyšly čtyři svazky. Příložená je mapa Etrurie, chronologická tabulka s datováním hrobek a stručná charakteristika jednotlivých období.

Ve sbírce *Civilisations d'hier et d'aujourd'hui*, vycházející v nakladatelství Plon v Paříži, vydal roku 1955 *Raymond Bloch*, *L'art et la civilisation étrusques*. Str. X—231, tab. 33, obr. 50, mapka.

Kniha určená pro širší obec čtenářskou podává povšechný obraz dnešního stavu vědomosti o Etruscích, k nimž přispěl autor sám svým archeologickým výzkumem v okolí Bolseny, kde odkryl zbytky etruského města Volsinii. V úvodě se dotýká hlavní etruské problematiky. Je to zvláště otázka původu etruského národa a jeho příchodu do Itálie a jazyka, jehož fonetika a morfologie byly dosti poznány, málo však jeho sémantika. Na základě znalosti materiálních památkových dokladů, jež poznal z autopsie na území Toskany a v italských museích, které však konfrontuje s písemnými zprávami starověkými, kreslí v sedmi kapitolách (str. 1—187) svůj obraz života, vzdělanosti a umění etruského. Jde mu o hlavní rysy, ale u některých významných detailů, jež jsou méně známy, se zdržuje déle.

Autor vychází z krajinného prostředí s jeho přírodními podmínkami a naznačuje jeho vzdělanostní vývoj v době do příchodu Etrusků, který datuje kolem roku 700 př. n. l. V hlavních rysech je podán obraz výtvarné práce v jednotlivých jejích družích a v chronologickém pořadí od počátku 7. století do konce 1. století a poukazuje se na nesnáze v jejich datování. Pro absolutní chronologii je opor velmi málo. Jedna kapitola je věnována výstavbě měst s jejich opevněním a stavbě chrámů, jak se dají poznati z nemnohých a velmi porušených jejich zbytků; plán města etruského ukazují zbytky městského sídla u Marzabotta nedaleko Bologně. Daleko významnější architektonické památky jsou hrobky ve Vulci, v Tarquiniiích a Cerveteri, jejichž výstavbu předvádí autor v charakteristických ukázkách. V oddíle o sochařství ukazuje Bloch na samostatné rysy etruské práce a srovnává ji s řeckou, jež měla silný vliv na její vývoj; předvádí jej na vybraných ukázkách. Z nich věnuje zvláštní pozornost na př. Apollonovi z Veji, který má výjimečný význam, a etruskému portrétu. Kapitola o malířství načrtává přehledný obraz vývoje nástěnné malby v hrobkách s náměty plnými radostné životnosti asi do polovice 4. století, od kdy proniká do 1. století př. n. l. tematika chmurného etruského podsvětí. Poslední dvě kapitoly jsou věnovány pozoruhodným výtvorům jemného rytelectví etruského na zrcadlech a cistách s jejich bohatostí figurálních motivů, čerpaných hlavně z řeckých vzorů, jejichž dosti početné doklady podává autor jen v kresebné reprodukci, dále pak klebnictví, jež dosáhlo vyšší úrovně už v době archaické. Jeho druhy, materiál (drahé kovy, slonovina, drahé kameny) a technické provedení — vynikly zvláště v neobyčejně jemné technice granulacní a filigránové — autor povšechně charakterizuje a doprovází ukázkami v kresbě i ve fotografii. Z užitkové práce uměleckořemeslné uvádí ještě keramiku, v níž typické je bucchero, a mince pracované podle vzorů řeckých.

Další kapitola (str. 189—204) rozbírá kriticky metody dosavadní výzkumné práce, její závady a nedostatky náležitě dokumentace, a naznačuje další její možnosti a způsob. Je určena spíše pro nezavěšené, ale i odborník si četbou leccos rád osvěží a dozví se o pokroku metod při konservaci a restauraci archeologických dokumentů, na př. maleb v hrobkách, které se ze stěn, ohrožených vlhkostí, přenášejí složitou technickou procedurou do musejních sbírek.

Připojen je výběr z novější bibliografie etruskologické a legenda k ilustracím, provedeným ve fototypii, mezi nimiž jsou mnohé z nejnovější doby, a v kresbě; její přednosti autor zdůrazňuje, ač se přes přesné a pečlivě vypracování nemožno kresebné nárysy ve většině případů, zvláště při plastikách a architekturách, vyrovnati fotografickému záběru. Svěží podání, opřené o bezpečnou znalost památkového materiálu, poskytuje čtenáři názorný obraz umění a vzdělanosti etruské.

První souborná výstava vybraných památek etruské výtvarné práce z musejí západoevropských, zvláště italských, a severoamerických byla nejprve uspořádána v Zürichu za vedení a poradní pomoci mezinárodního kolektivu významných archeologů. Martin Hürlimann použil této jedinečné příležitosti k tomu, aby ze shromážděného materiálu, který byl zachycen ve výstavním katalogu, vydal obrazově výbor nejpozoruhodnějších artefaktů: *Etruskische Kunst*. Aufnahmen

von *Walter Dräyer* u. *Marlin Hürlimann*. Einleitender Text von *Massimo Pallotino*. 1955, Zürich, Atlantis-Verlag. Str. 156, obr. 123. Ze 458 exponátů je v knize zobrazeno 123; vysvětlující text k obrazům podali H. a I. Juckerovi, kteří vypracovali výstavní katalog.

Úvodní text (str. 7—32) napsal pro knihu profesor etruskologie na universitě v Římě Massimo Pallotino, v němž podal souhrnný obraz života a kultury etruské. Načrtl v něm v hlavních liniích krajinný obraz Etrurie, v němž jsou roztraceny větší nebo menší zříceniny etruských sídel se zbytky staveb a nekropole. Dotýká se problému původu Etrusků, který je dosud přes zjevně melody historické kritiky antických pramenů, přes výsledky jazykovědného zkoumání a archeologickou dokumentaci dosud otevřen. Pallotino vidí v Etruscích, jak je známe od 7. století, výsledný etnický produkt různých domácích a cizích (orientálních) kmenových elementů.

V hlavních liniích je načrtnut rozvoj hospodářské moci etruské, která se projevuje jako třetí síla zasahující do vojensko-politického dění západního Středomoří vedle Karthagiňanů a Řeků, zvláště v 7. a 6. století př. n. l., a úpadek počínající v 5. století až do politické, jazykové a kulturní romanisace Etrurie. V otázce etruského jazyka poukazuje na nesnáze v luštění smyslu písemných památek a na dosavadní kladné výsledky trpělivé práce jazykovědců, pracujících metodou etymologickou, kombinační a bilingvistickou, a další jeho perspektivy. Poněvadž písemná tradice je velmi skrovná, je nutno se opřít o archeologické památky, zvláště o nálezy v nekropolích, z nichž hlavně hrobové malby dávají nahlédnout do celého života národa etruského: autor podává náčrt života v rodině, zábav, náboženských obřadů, věštecvi, státní formy a vnitřních otřesů sociálních. V závěrečném oddíle je podán stručně vývoj etruského umění a upozorněno je na jeho zvláštní znaky — jsou to výtvoři vysoké umělecké hodnoty vedle luctového zboží, díla až metafysicky stylisovaná vedle realistických až naturalistických, napodobeniny řeckých vzorů a originální — a to třeba i v léze době a v stejné oblasti. Ve vývoji jsou překotné skoky a zase dlouhé pomlčky, pausy; provedení přesné na běžném předmětu a naopak malá pečlivost provedení na díle význačném. Je tu spousta protimluvů a kontrastů. Chybí tu historická souvislost vývoje i vnější historické vztahy, jeví se tu bezzákonnost. Podstata umění etruského není dosud jasná. Znakem etruského umění je rychlé přejímání cizích forem, ať jde nejdříve o formy orientální, ať později o řecké od doby archaické přes klasickou do hellenistické, a reagování na cizí podněty, jež napodobuje. Etruské výtvarníky zajímá pohyb, pathos, mňstrosita, svět zvířecí a jeho rozmanité formy. Je tu uplívání na motivech nebo návrat k starším formám, nedochází se k synthese podobné synthese řecké. Originálním etruským výtvořem jsou na př. kanopy. Autor poukazuje na některé význačné výtvoři plastické a malířské, jež reprezentují svou dobu. Mezi nimi nejvýznamnějším a zvláště charakteristickým přínosem je plastika portrétní, jež se sice opřela o hellenistickou, ale má své autonomní rysy.

Problém originality umění etruského zůstává nadále předmětem diskuse. Příložená mapka Etrurie a přehledná tabulka chronologická přispívají k jasněmu porozumění čtenářovu. Ilustrace jsou dobře voleny a publikovány jsou ukázky v příručkách méně běžné. Skvělá reprodukce tabulí zasluhuje neomezené chvály. Barevné přílohy jsou bezvadné, ale tóny barev obrazů se zdají poněkud světlejší, než jsou ve skutečnosti.

V letech 1954—1956 byla uspořádána v Zürichu a postupně v Miláně, Haagu, Paříži, Oslo a naposled v Kolíně n. Rýnem výstava památek etruského umění, první svého druhu v tomto rozsahu. Podala nejcharakterističtější vybrané ukázky výtvarné práce v průřezu všemi druhy z doby od 8. století do 1. století př. n. l. Exponáty byly předměty originální, odlitky, modely, fotografie a jejich zvětšeniny, mapy geografické a historické. K výstavě v jednotlivých městech vyšly katalogy, z nichž pro expozici v Kolíně n. Rýnem pod názvem *Kunst und Leben der Etrusker*, Köln 1956 (str. 184, tabulek 64).

V úvodní části katalogu podal Massimo Pallotino výklad o etruském umění, v němž se dotýká otázky původu Etrusků, která je dosud sporná, etruské hospodářské a politické expanse, organisace městského státu, vlivů orientálních a řeckých na uměleckou práci, jejíž rysy jsou stručně charakterisovány. Podán je obraz etruského města, výklad o politickém zřízení a jeho změnách, o denním životě, jak se jeví i v zábavách a hrách, o šatě, o kultu náboženském, o kultu

zemřelých a pohřebištích — vše především na podkladě archeologických dokladů. Zvláštní oddíl je věnován problému etruského jazyka, jak jej lze poznati asi v 10 000 náhrobních nápisů a v rukopisném textu na pásech mumiového obalu v Záhřebě a j., a metodám jeho luštění s uvedením hlavní literatury o něm a seznam asi 100 etruských slov sémanticky známých. Následuje stručný přehled o postupném novodobém poznávání Etrusků vykopávkami od 18. století; uvádějí se jména význačných etruskologů 19. století a základní díla jimi vydaná. E. Treskowová podává výsledek svého zkoumání etruské granulární techniky na špercích.

Druhá polovice (str. 53 n.) publikace je vlastní katalog exponátů, jež zpracovali profesor na universitě v Bernu H. Jucker a I. Jucker. Materiál byl na výstavě uspořádán do čtyř chronologických skupin: 1. mediteranní tradice a vlivy orientální, 2. archaické období a vztahy k ionské oblasti, 3. lokální školy a vliv řeckého umění v 5. a 4. století, 4. doba hellenistická. Jsou tu rozmanité zlaté šperky vyspělého klenotnictví etruského, předměty ze slonoviny, jantaru, gemmy, skarabeje. Z plastiky jsou uvedeny kanopy, velké skulptury, a drobné sošky kamenné a bronzové od 7. století ve vybraných ukázkách, velké množství bronzových předmětů různého určení (stojany, trojnože, kandelábry, kotlíky, urny, přílby, držadla a j.). Keramika různých tvarů počínajíc villanovskou od 8. století je dobře zastoupena nádobami stylu geometrického a zvláště národní etruskou keramikou, proslulým bucchero s výzdobou rytou nebo plastickou, jež kvetla až do polovice 5. století. Význačné místo na půdě etruské měla řecká malovaná keramika černofigurová a později červenofigurová, která byla v Etrurii napodobována. Po ukončení výroby keramiky malované od 3. století je v oblibě keramika s výzdobou reliefní, napodobující zboží kovové. Z ostatní plastiky pozoruhodná a pro Etrurii charakteristická je terakotová dekorace architektury, ať jde o výzdobu reliefní (jako jsou na př. antefixy), figurální nebo ornamentální či plnoplastickou, jež v pozdní době vyplňovala štíty nebo tvořila akroteria. Jsou mezi nimi některé výtvořky, jež patří k nejvýznačnějším terakotovým plastikám ze starověku. Objevují se tu proslulé velké plastiky i ukázky z publikací jinak málo známé. Svě místo tu mají hojně votivní terakoty nalezené v okolí chrámů; nejvýznačnější jsou z Veji. Řada ukázek představděla toaletní náčiní, zvláště cisty a zrcadla s rozmanitými výjevy ze života i z mythologie, provedenými rytím neb reliefy, jež patří k nejlepším uměleckořemeslným výtvořkům etruským. Byly tu i etruské mince. Jsou tu ukázky volné portrétní plastiky, jež je nejskvělejším etruským výtvořem, z doby od 4. století do 1. století, pracované v bronzu a terakotě, a podoby zemřelých na urnách (zvláště ze tří center, Chiusi, Volterra, Perugia) a na sarkofázích typu skříňového a lehátkového — v starší době v idealizovaných typech, později portrétně věrné. Obojí mají reliefní výzdobu na bočních stěnách s výjevy z řeckých mytů a s náměty symbolickými. Ukázky hrobkových maleb byly v reprodukci.

Účelem výstav, v nichž šlo o vyložení co největšího počtu exponátů pro poznání tematiky, ikonografie, stylových znaků a technického provedení, byla nejen propagace znalostí umění etruského v širším okruhu zájemců, nýbrž i snaha dáti impuls k řešení jeho mnohých problémů na širší bási mezinárodní vědecké spolupráce.

Gabriel Hejzlar

Ze soukromých sbírek antického umění. Z množství antických památek, které byly v soukromém majetku v Německu, mnohé se dostaly po válce do veřejných sbírek, ale většinu, jež zůstala v soukromém vlastnictví, měl jen načas k dispozici Carl Blümel, jenž z nich vybral nejpozoruhodnější a málo známé a ty publikoval v nakladatelství berlínské Akademie pod názvem Antike Kunstwerke, 1953 (40 stran textu s 19 obr., 53 tab.). Je to řada drobných plastik z bronzu, terakoty, mramoru, stříbra, jedna velká z mramoru, mramorový relief, keramika, kovové nádoby, součásti kovových nádob, malovaný portrét. Plastiky jsou sestaveny v časovém sledu od 7. století př. n. l. do 3. století n. l. Jsou to artefakty skoro vesměs prostřední hodnoty; vyniká z nich mramorový lev z ostrova Kythery (tab. 7). Zajímavý námětem je černofigurový Iekythos s výjevem asi ze satyrského dramatu, maska ženské hlavičky ze slonoviny. Pozoruhodný osud, jak se zdá, měla stříbrná soška vínem opojeného satyra, jež je asi fimskou kopií originálu